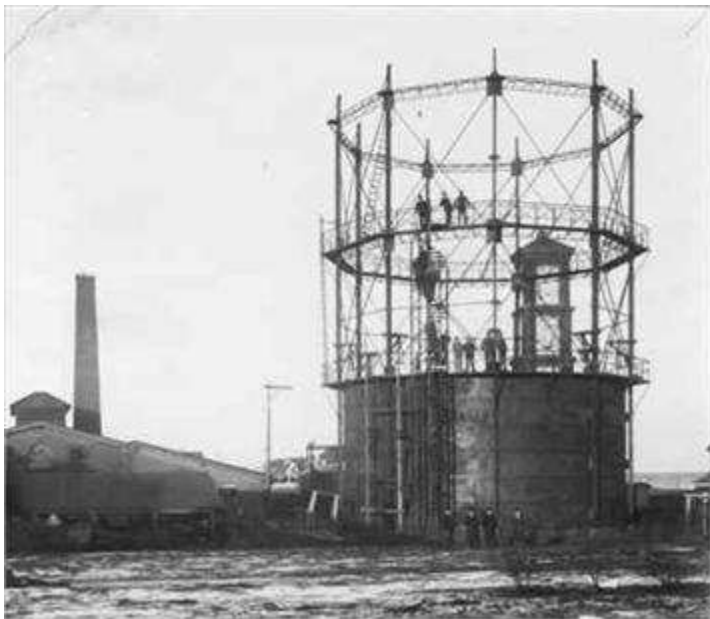

Gas- og vandværket

Af Birthe Hjorth

Der var engang en mand, der hed *Andreas Harboesgaard*.

Han var født i 1860 i Sdr. Nisum ved Ringkøbing. Fra 1888 drev han entreprenør- samt gas- og vandmestervirksomhed på Frederiksberg og udførte flere større offentlige arbejder.

I 1905 slog han sig ned i Dragør, og dermed bliver han jo interessant. Han er formodentlig kommet hertil som landligger, ligesom en del andre indefra storbyen gjorde i denne periode. Han erhvervede ejendommen "Vikingshus", Strandlinien 49.

Han havde imidlertid ikke opholdt sig længe i byen, før han blev klar over, at Dragør med sine forældede forhold måtte være et område for hans virke-trang.

Byen sov mildest talt tornerosesøvn - og især byens styre. På havnen, hvorfra de store indtægter tidligere var kommet, var næsten al aktivitet gået i stå. Hverken skibsfart, lodseri eller bjergning kunne længere give så meget, at byen kunne leve af det.

Men hvorfra skulle indtægterne så komme? Enkelte røster - bl.a. fra tilflytterne Wilh. Wieder og Chr. Nicolaisen - havde tidligere foreslået, at man måske

kunne tjene penge på det frie udsyn og den friske luft, som man havde i rigelige mængder.

Behov for en moderne by

Turismen var endnu i sin spæde start, og måske kunne Dragør også få del i den. De mest progressive havde i 1887 dannet foreningen *Dragørs Fremme* og plantet træer rundt om byen for at skabe lidt "natur" til disse kommende turister.

Og der var da også så småt begyndt at komme både turister og landliggere, der lejede sig ind for en hel sommer ad gangen hos Dragørs fiskerfamilier, som så selv flyttede op på lofter og ud i udhuse.

Andreas Harboesgaard indså ret hurtigt, at hvis byen blev moderniseret i teknisk og hygiejnisk henseende - altså hvis der kom gas, vand, el og kloakering, ville der blive skabt et bedre grundlag for at lokke københavnernes herud.

Og hvis der så tillige blev udstykket nogle byggegrunde, samtidig med at den projekterede jernbane måske blev bygget - ja, så skulle der nok komme gang i landliggerlivet.

Da Harboesgaard havde boet i byen i et halvt år, indsendte han 12. oktober 1905 et brev til Dragør byforstanderskab med anmodning om at få koncession på anlæggelse af et vandværk og eventuelt også et elektricitetsværk. Han ville gerne have hurtig besked.

16. oktober tog byforstanderskabet hans ansøgning under behandling, men blev nødt til at udsætte den til et senere møde, da man for øjeblikket havde problemer nok at slås med.

Krav om folkeafstemning

Dragørs Fremme havde nemlig stillet krav om en "folkeafstemning", om hvorvidt man skulle bruge 20.000 kr. yderligere til den påtænkte Amagerbane. Det var tidligere besluttet at skyde 50.000 kr. i foretagendet, og det mente byforstanderskabet måtte være rigeligt.

Det kunne Harboesgaard imidlertid ikke vente på. Han

var en utålmodig sjæl, så 1. november skrev han igen til byforstanderskabet. Og for at det ikke skulle ligne et rykkerbrev alt for meget, kom han med en tilføjelse om, at denne koncession også måtte omfatte anlæggelse af et gasværk. Han sluttede med, at det ville "have megen Interesse for mig, om Byforstanderskabets Betænkning ikke trak for længe ud".

Harboesgaards tålmodighed var ikke stor. Ved næste byforstanderskabsmøde 6. november mødte han personligt op og fremlagde sin sag for foged Lund og de fire byforstandere (Isbrandt Palm, Chr. Greisen, J. O. Blaes og G. W. Møller). Han bad om eneret i et halvt år til at undersøge forholdene herude. Da dette punkt ikke var på dagsordenen, måtte det imidlertid vente med at blive behandlet.

Ved et møde 9. november tog man sagen under behandling og enedes om at give Harboesgaard eneret til at foretage prøveboring efter vand m.v. i perioden 9. november 1905 til 1. juni 1906. Straks han havde fået denne tilladelse, søgte han også koncession på for egen regning at drive vandværk, gasværk og eventuelt elektricitetsværk i et tidsrum af 25 år fra 1. januar 1907 at regne.

Byforstanderskabet havde nu lært at reagere lidt hurtigere, når det drejede sig om Harboesgaards affærer. 16. november vedtog man "at give Harboesgaard den ønskede Koncession på Betingelse af, at når Forsøget lykkedes, vil der blive udarbejdet Vilkaar, som vil blive forelagt Byforstanderskabet til nærmere Overvejelse og mulig Vedtagelse".

24. november takkede Harboesgaard pænt for den givne koncession og lovede at sætte al sin tid og kraft ind på virkeliggørelse af værkerne - "til dette Øjemed vil jeg sikkert nødes flere Gange at ulejlige Dhrr., men når det ikke bliver om andet end Byens Fordeel, det drejer sig, haaber jeg De imødekommer mig beredvilligt".

Denne gang ville han "ulejlige" med en forespørgsel om, hvor byforstanderskabet kunne anvise ham en grund til boring og eventuel køb. Han havde allerede udset sig et areal omme bag Dragør Fattiggård (Stationsvej 13), og det skulle være på ca. 4.000

kvadratalen.

Harboesgaard køber jord til værket

Byforstanderskabet svarede, at han kunne få lov til at købe et areal på det nordre stykke af fattiggårdens jord, og det skulle koste ca. 1 kr. pr. kv.alen. I løbet af februar 1906 forhandlede man sig frem til en pris på 90 øre pr. kv.alen for denne grund med henblik på anlæggelse af vand- og gasværk.

Forinden havde Harboesgaard ved et møde 10. januar i fru Holms lokale (nuv. restaurant "Beghuset") solgt ideen med et kommende gas- og vandværk til byens beboere. Mødet blev refereret af Amager Avis i en meget positiv ånd - "der gaves ved Mødet en Del mundtlige Tilsagn og i det Hele var der god Stemning for Sagens Realisation. Saa vi kan ønske Hr. Harboesgaard til Lykke med sin Plan, der paa mange Maader vil gavne Dragør og give Byen Virksomhed og Liv".

Det oplystes, at det vil koste ca. 100.000 kr. at etablere værkerne og at finansieringen ville blive overtaget af en bank eller af et hertil oprettet konsortium.

10. marts meddelte Harboesgaard, at han var færdig med forarbejderne til anlæggets begyndelse. I april sluttede byforstanderskabet kontrakt med ingeniør Vilh. Nielsen, der havde tilbudt at assistere kommunen med vurdering og bedømmelse af de forskellige tilbud og arbejder. Det var før, der var noget der hed Teknisk Forvaltning i den kommunale administration.

I løbet af forsommeren må Dragør Gas-, Vand- og Elektricitetsværk være dannet. Det blev anmeldt til Handelsregistret 7. juli 1906.

Bestyrelsesmedlemmer var:

1) Købmand Georg Wilh. Møller, Dragør 2) Fabrikant Andreas Nielsen Harboesgaard 3) Overretssagfører Jens Dam Nielsen, Charlottenlund.

Aktiekapitalen var på 120.000 kr., hvoraf 40.000 kr. da var indbetalt. Resten skulle senere udbydes til tegning. Forinden, 14. juni, havde byforstanderskabet godkendt og underskrevet koncessionsbetingelserne, hvor aktieselskabet bl.a. forpligtede sig til at have et gas- og

vandværk i drift inden 1. januar 1909.

Regulativerne for gas- og vandforsyningen blev godkendt 27. juni.

De tre bestyrelsesmedlemmer havde tilsyneladende hver sin funktion. Andreas Harboesgaard var teknikeren, entreprenøren og igangsætter. Overretssagfører Dam Nielsen var den juridiske ekspert samt desuden kapitalindehaveren, idet han skød 120.000 kr. i foretagendet og derfor fik pant i hele anlægget plus koncessionen.

Byforstander G. W. Møller sad nok som aktionær og repræsentant for sig selv, men må vel formodentlig fra kommunens side være opfattet som en garant for, at alt gik for sig på en for byen forsvarlig måde.

Opførelsen af bygningen på Stationsvej 15 skred nu rask frem, samtidig med at man begyndte at nedlægge rør i hele byen. Alt dette gravearbejde i gaderne har selvfølgelig givet en masse gener for beboerne. Der må imidlertid også være dukket interessante ting op af jorden, for der havde aldrig tidligere været gravet i Dragørs gader - byen var jo endnu ikke kloakeret.

Avisen kunne da også berette om fund af flere skeletter, bl.a. i Wismarstræde - muligvis faldne soldater fra den svenske invasion i oktober 1658.

Indvielsen

Onsdag 12. december 1906 kunne man indvie gasværket. 60 personer var indbudt til at se værket i funktion lige fra kullenes indfyring til gassens udsendelse i rørene.

Derefter var der inviteret til festmåltid på Strandhotellet, hvor gaslyset strålede. Restauratør Therp havde gjort sig megen umage med arrangementet. Der var pyntet op med blomster, vimpler, flag og guirlander i alle farver, og den unge kunstmaler Strømberg havde malet forskellige dekorationer.

Ved bordet blev der holdt utallige taler - overretssagfører Dam Nielsen talte for Harboesgaard, Harboesgaard talte for byforstanderskabet, foged Lund

talte for belysningen, ingeniør Jørgensen for værket, sagfører Frohmos for pressen o.s.v.

Harboesgaard blev i øvrigt meget berømmet. Avisen omtalte ham som manden, der "har haft Blikket og alle Sanser aabne for, hvor den nye Tid for Dragør bar hen". Han har "fået Haand i Hanke med Udviklingen og sat den paa Gled. Efter en langvarig Dvaletilstand er der pludselig kommet Liv i denne By".

Som en sløjfe på berømmelsen kunne Harboesgaard i juni 1907, i anledning af, at vandværket var kommet i drift, skænke byen et springvandsanlæg med figur. Han tænkte sig anlægget opstillet i "den af Dragørs Fremme indhegnede Dam paa Vestgrønningen". Figuren forestillede en nøgen dreng med en fisk (den blev mange år senere udskiftet med "Lille Peter", der havde tøj på og holdt et strålerør).

Gaven var skænket "som Tak for den Imødekommenhed, Tillid og Tilslutning, Byens Borgere har vist saavel Bestyrelsen som Undertegnede under Udførelsen af vort Værk".

Populariteten varede imidlertid ikke ved. Efter et års drift måtte man sætte vandafgiften op til det dobbelte, hvilket byforstanderskabet dog fik afværget.

Trykket falder

Undertiden kneb det også med at holde gastrykket. En sommersøndag i 1909 måtte den nyligt startede biograf samt flere restaurationer til dels indstille driften, fordi værket ikke havde haft tilstrækkeligt fyr på.

I 1911 kom aktieselskabet igen i modvind overfor kommunen, da det tilbød at levere gas til Store Magleby og sendte tegningslister rundt her.

Kommunalbestyrelsen mente ikke, at man uden kommunal tilladelse kunne udvide værkets drift, hvilket Dam Nielsen hævdede, at der ikke var noget til hinder for. Koncessionsbetingelserne indeholdt intet om, at gasværket ikke måtte forsyne andre end Dragørs beboere med gas.

I et samtidigt læserbrev i *Amager Avis* ankes der over, at byforstanderskabet har givet Harboesgaard og

dermed aktieselskabet denne koncession i 25 år uden det mindste vederlag.

Hvor er byforstanderskabets regnskabskyndige medlem henne i denne sag? Ja, han er blevet bestyrelsesmedlem i aktieselskabet og skal sidde og bestemme den pris, Dragørs beboere skal betale for gas.

Købmand G.W. Møllers dobbeltplacering følte man sig åbenbart utryg ved. I de hele taget var man utryg ved, at hele gasværkssagen (samt alt hvad byforstanderskabet ellers beskæftigede sig med) var behandlet uden offentlighedens indsigt.

Generelt var avisernes omtale af gassen holdt i venlige vendinger. 20. april 1907 kunne man således berette om en enorm stigning i forbruget - en stigning, der overgik selskabets dristigste forventninger, og kun ved at forcere produktionen, lykkedes det at tilfredsstille forbruget. "Hele værket gik på Højtryk og selve Direktøren var i Gang med at udkaste Planer til en Udvidelse. Disse Tilstande forandrede sig dog brat, da man forleden Dag opdagede, at Hovedrøret paa Kongevejen var sprunget, og store Gasmængder var trængt ud. Efter at Røret var tætnet, viste det sig, at Værket endnu var stort nok til at tilfredsstille det Forbrug, der gaar gennem Maalerne".

Badeanstalten

Samme dag kunne avisen også fortælle om Dragørs badeanstalt - byen var atter gået et skridt frem i hygiejnisk retning, endog foran Sundbyerne. Harboesgaards havde i forbindelse med gasværket bygget en lille badeanstalt med kolde og varme bade samt styrtebad.

Der var "3 rummelige Badekamre, hvor Vandets Varme- eller Kuldegrad kan reguleres efter Behag". Problemet var blot, at ingen benyttede det nye vidunder. "Folk plagede mig for at faa en Badeanstalt og nu da den står her, saa kommer der ingen for at benytte den. Det er nogle underlige Mennesker", udtalte direktør Harboesgaard.

Journalisten benyttede dog lejligheden til at tage sig et bad og konstaterede begejstret, at han var blevet "et nyt og bedre Menneske". Han købte straks 10

badebilletter. Ikke engang det hjælp - badeanstalten blev nedlagt ved udgangen af 1907.

Elektriciteten kommer til Amager

I perioden 1911-1913 fik alle byerne på Amager, undtagen Dragør, etableret elektricitetsforsyning fra Københavns Kommune. I Dragør lod det sig ikke gøre. Her var man jo bundet af koncessionen fra 1906, som gav aktieselskabet eneret til en eventuel levering af elektrisk strøm.

Aktieselskabet var imidlertid i denne periode kommet i svære økonomiske vanskeligheder - så vanskelige, at det i februar 1912 blev overtaget af Detailhandlerbanken og herefter drevet af denne.

Efter en gældssanering i sommeren 1913 trådte de 3 bestyrelsesmedlemmer - Harboesgaard, Møller og Dam Nielsen - tilbage, og i stedet indtrådte fabriksejer W. Andersen fra Sorø, bistået af murermester Langkjær og birkefuldmægtig Levinsen også begge fra Sorø.

Fabriksejer Andersen havde aktiemajoriteten og varetog ledelsen af selskabet, der fra nu af blev drevet fra Sorø. Han var tillige ejer af gasværket i Sorø.

Den nye ledelse gik hurtigt i gang med elektricitetssagen. Der kom en overenskomst i stand med Københavns Belysningsvæsen om via aktieselskabet at levere strøm til Dragør, hvilket begyndte i foråret 1914.

Harboesgaard, der i hvert fald indtil 1913 havde forestået den daglige drift af gas- og vandværket, blev dette år medlem af Dragør Kommunalbestyrelse. I maj 1914 flyttede han pludselig fra Dragør. Amager Bladet konstaterede uden kommentar, at han havde forladt byen. Hermed sluttede Harboesgaards 9-årige virke i Dragør.

Hvad ingen vidste var, at han bosatte sig på Øresundsvej i Sundby og blev portner i firmaet "Nielsen og Winther Aeroplanfabrik" (senere Fabrikken Vølund) indtil sin død i 1928.

A/S Dragør Gas- og Vand- og elektricitetsværk gik

herefter ind i en ny epoke, som i og for sig strakte sig helt til 1984, hvor naturgassen begyndte at strømme. Men det er jo en helt anden historie.

Kommunen tager over

I 1920 forespurgte direktør W. Andersen, om kommunen ville købe gas- og vandværket. Han ville sælge det for aktiekapitalen, som udgjorde 520.000 kr. Da Andersen tidligere havde solgt Sorø Gasværk til Sorø Kommune, besluttede kommunalbestyrelsen at lade et udvalg rejse til Sorø for at forhøre nærmere om, hvorledes det var foregået. Desuden allierede man sig med en ingeniør, Axel Riis, men henblik på en gennemgang og vurdering af værkerne.

Riis afleverede en 33 sider stor og omhyggeligt udarbejdet rapport, hvor han gav en detaljeret beskrivelse af alle ovne, maskiner, installationer m.v. samt en vurdering af deres tilstand. Ja, der var sågar også kemiske analyser af vandet fra vandværket. Til sidst kom han med et bud på den samlede værdi, beregnet ud fra an-lægspriser med diverse værdistigninger og -forringelser. Han vovede at skønne, at værdien kunne anslås til ca. 700.000 kr.

Ved et kommunalbestyrelsesmøde 25. november 1920 stemte man om, hvorvidt kommunen skulle overtage værkerne. 4 stemte for, 2 stemte imod og 1 afgav blank stemmeseddel.

Derefter var spørgsmålet, om kommunen skulle opkøbe aktierne og lade aktieselskabet bestå, eller om kommunen skulle købe værkerne og opløse aktieselskabet. 31. marts 1921 vedtog man, at bibeholde aktieselskabet på den måde, at kommunen skulle købe de aktier, som ejedes af W. Andersen og som udgjorde 43.000 kr. Andersen skulle have 8.000 kr. kontant og resten over 10 år.

Desuden skulle han vedblive at være administrerende direktør for aktieselskabet, og bogholderiet skulle forblive i Sorø. For hans indestående i selskabet blev der udstedt et gældsbevis på 208.000 kr. Endvidere var der en prioritetsgæld på ca. 315.000 kr.

W. Andersen fungerede som direktør til udgangen af 1923, hvor han fra-trådte efter eget ønske. Hans gage

var 6.000 kr. årligt samt 100 hl. koks og en 2. kl. jernbanebillet Sorø-København om ugen.

Gas- og vandværket blev vist aldrig nogen lukrativ forretning. Gasværket var i hvert fald i mange år Dragørs smertensbarn.

Gasværket lukker

I 1963 nedlagde man det gamle kulgasværk - dels af økonomiske og dels af miljømæssige grunde.

Gasværket blev ombygget og herefter leveredes luft/propangas til forbrugerne.

Propangas forurener ikke, da den leveres flydende og bliver tilkørt i store tankvogne til tankgårdens 2 beholdere. Den gamle gasbeholder var i anvendelse endnu i 1967, da man konstaterede, at den var årsag til det store svind, der skete fra værket til forbrugerne. Derfor blev den revet ned og erstattet af en lille 5 m³ gasklokke.

Gasværket var nu blevet en ren og stille arbejdsplads.

Samtidig satte kommunen ind på at forøge forbruget af gas - især til opvarmning. Alle offentlige institutioner og bygninger fik installeret gasopvarmning. Mange huse i Dragørs gamle bydel fulgte efter som led i en almindelig modernisering. Disse huse er kælderløse og ofte uegnede for centralfyr, men også på Nord- og Sydstranden gav den intensiverede information om fordelene ved at bruge det miljøvenlige brændstof til opvarmning gode resultater.

I 1972 udvidedes gasledningsnettet med en gasstation på Krudttårnsvej for at forsyne den nye bebyggelse langs Sydstranden. Det var især den store gårdhavebebyggelse "Hvidtjørnen", der skabte basis for dette.

Energistyrelsen udsendte i 1981 et varmeplandirektiv for Amager, i hvilket der for Dragør Kommune blev anført at hovedenergikilden i den fremtidige energiforsyning skulle være naturgas. Med den forholdsvis tætte bebyggelse, det eksisterende bygasnet samt beliggenheden ved naturgasledningens "endestation" anså man Dragør Kommune for velegnet til naturgasforsyning.

9. september 1981 vedtog kommunalbestyrelsen et forslag til de fremtidige varmforsyningsforhold for de bymæssigt beliggende dele af kommunen - også kaldet delplanforslaget. 22. marts 1983 vedtoges det endelige projekt for naturgasforsyningen af Dragør Kommune.

Hovedstadens Naturgas I/S overtog 1. april 1984 Dragør Gasforsynings anlæg og driften af naturgasnettet. Det skete for at opnå størst mulig koordinering og rationalisering i naturgasdistributionen i hele hovedstadsområdet.

I august 1986 var HNG så færdige med det ny naturgasnet og samtlige nye såvel som gamle gasopvarmningskunder blev tilsluttet dette net. Forsyningen fra Dragør Gasværk blev derfor afbrudt – dermed var en epoke slut.

Artiklen har været trykt i Nyt fra Lokalhistorien - nyhedsblad for Dragør Lokalarkiv, nr. 11 (2000) under titlen "Det rene gas...".